

TUPROQ-IQLIM SHAROITLARINI BOG'CHILIK VA UZUMCHILIKNI RIVOJLANTIRISH MAQSADIDA O'RGANISH MASALALARI (QORAQALPOG'ISTON SHAROITIDA)

Esbol'ganov Janabay Ismaylovich

Geografiya ixtisosligi 2-kurs magistranti, Qoraqalpoq Davlat universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7544236>

ARTICLE INFO

Received: 06th January 2023

Accepted: 15th January 2023

Online: 17th January 2023

KEY WORDS

*Tuproq, iqlim, uzumchilik,
bog'chilik, Qoraqalpog'iston,
sho'rlangan tuproq,
xususiyatlar.*

ABSTRACT

Uzumchilik va bog'chilik dalalarini ko'paytirish nafaqat qishloq xo'jaligi uchun, balki mamlakat iqtisodiyotida ham muhim ahamiyatga ega. Shu tufayli, ushbu maqolaning asosiy maqsadi uzumchilik va bog'chilikni rivojlantirishni hisobga olgan holda, tuproq va iqlim holatlarini aniqlash va ular bilan bog'liq muammolarni bartaraf etishdan iboratdir. Tadqiqot natijasiga binoan, Qoraqalpog'iston hududida tuproq va iqlim sharoitlari uzumchilik va bog'chilikni rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatadi.

Tuproq - suv, havo va tirik organizmlar ta'sirida litosferaning sirt qatlamlarining o'zgarishi natijasida hosil bo'lgan genetik jihatdan bog'liq bo'lgan gorizontlardan iborat tabiiy shakllanishdir [4]. Tuproqning o'ziga xos xususiyati, nurash tog' jinslaridan farqli o'laroq, uning unumdorligi. Tuproqdan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish vositasi sifatida foydalanish uning tarkibini, suv va havo rejimlarini belgilaydi.

Qoraqalpog'iston hududida dehqonchilik xalq xo'jaligining qishloq xo'jaligi tarmog'ining asosini tashkil etadi. 20-asrning 50-60-yillarida respublikaning tekislik qismida yangi yerlarni o'zlashtirish bo'yicha boshlangan keng ko'lamlı ishlar paxta xomashyosi va boshqa o'simlikchilik mahsulotlari yalpi ishlab chiqarishni sezilarli darajada oshirish imkonini berdi.[5.123-130]. Shu bilan birga, yirik ekinlarni o'zlashtirish sur'atlarining yo'l qo'yilgan nomutanosibligi, mavjud suv resurslari imkoniyatlarini hisobga olmagan holda, yetishtirilgan ekinlarni sug'orishning tegishli rejimi bilan qishloq xo'jaligi aylanmasiga jalb etish tabiiy sharoitda rivojlangan «sug'oriladigan dehqonchilik - atrof-muhit» tizimidagi o'zaro bog'liqlik tartibiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020 — 2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5853-son Farmoni ijrosini ta'minlash, mevasabzavot va uzumchilik sohasida yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish, eksport hajmini oshirish, foydalanishdan chiqqan va lalmi yerlarni o'zlashtirish, paxta, g'alladan qisqartirilayotgan maydonlarga eksportbop qishloq xo'jaligi ekinlari ekishni ko'paytirish, shuningdek, bog', tokzor va issiqxonalar imkoniyatlaridan samarali foydalanishni yo'lga qo'yish maqsadida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-martdagi

“Meva-sabzavotchilik sohasida qishloq xo‘jaligi kooperatsiyasini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4239-son qarori qabul qilindi. Unga muvofiq,[1].

- meva-sabzavot va uzum mahsulotlarini yetishtirish, qayta ishlash va eksport qilish bo‘yicha klasterlarni (keyingi o‘rinlarda — meva-sabzavot klasteri) tashkil etish tashabbuskor, tegishli Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari hamda O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi o‘rtasida tuziladigan uch tomonlama kelishuv (keyingi o‘rinlarda — uch tomonlama kelishuv) asosida amalga oshiriladi;
- meva-sabzavot klasterini tashkil etish bo‘yicha tashabbuskorlar, qoida tariqasida, qayta ishlovchi va eksport qiluvchi tashkilotlar orasidan, ularning tajribasi va imkoniyatlaridan kelib chiqib tanlab olinadi, bunda birinchi navbatda mahsulotlarni saqlash va qayta ishlash bo‘yicha to‘liq ishlatilmayotgan quvvatlarni ishga tushirish nazarda tutiladi;
- meva-sabzavot va uzum mahsulotlari yetishtiruvchilarni meva-sabzavot klasterlariga birlashtirish ular bilan qayta ishlovchi va eksport qiluvchi tashkilotlar hamda tuman hokimligi o‘rtasida ixtiyoriylik asosida tuziladigan mahsulot yetkazib berish shartnomalari orqali amalga oshiriladi

Antropogen yuk ta'sirida tuproq, tuproq-meliorativ va gidrogeologik jarayonlarning yo'nalishi tuproqning namlik rejimi; yer osti suvlarining daraja dinamikasi va minerallashuvi; faol suv almashinuvining qalinligida ozuqa moddalarining, suvda eruvchan tuzlarning ko'chishi; mikroorganizmlar turlari tubdan o'zgardi.

Sho'rlangan tuproqlar, ayniqsa, yangi o'zlashtirilayotgan hududlarda maydonlarning ko'payishining asosiy sabablaridan biri ularning ikkilamchi sho'rlanishidir. Madaniy ekinlarni intensiv sug'orish tufayli nisbatan qisqa vaqt ichida gidrogeologik va meliorativ vaziyat o'zgardi. Namlik rejimining o'zgarishi natijasida aeratsiya zonasida tuproqlarning suv-tuz rejimini shakllantirishda yer osti suvlarining faol ishtirokida avtomorf qator tuproqlar yarim gidromorf va gidromorf tuproqlarga aylandi. Natijada, deyarli hamma joyda tuproqlarning quyi qatlamlarida (genetik gorizontlari C, D) yuzaga keladigan suvda eruvchan tuzlarning ildizli tuproq qatlamiga intensiv migratsiya jarayoni boshlandi.

Respublikaning tekislik qismidagi turli tuproq navlarida olib borilgan uzoq muddatli statsionar kuzatishlar ma'lumotlariga ko'ra, tuzning mavsumiy to'planish koeffitsienti (SAS) 1,231,52 ni tashkil qiladi [3]. 2015-2022 yillarda alohida viloyatlar kontekstida "o'rta" va "juda" sho'rlangan tuproqlar maydonlarining maksimal o'sishi Qoraqalpog'istonda hududning 17,8% yetdi. Bu ma'lum darajada uzumchilik va bog'chilik hosilining nisbatan pastligi bilan izohlanadi. Ba'zi Qoraqalpog'iston hududlarida, u potentsialdan ancha past bo'lib, ularni ishlab chiqarish xarajatlarini qoplamaydi.

Nisbatan katta massivlarda joylashgan bog'lar va maydoni kichik mevali daraxtlar plantatsiyalari, yerlarda, pichanzorlarda, ko'chalarda ko'pincha sug'orilgan. Sug'orish bahordan mevali daraxtlarning gullash davriga qadar, shuningdek, kuzda, hosil yig'ib olingandan keyin amalga oshiriladi. Sug'orish, asosan, sug'orish kanallaridan maxsus tayyorlangan chiqish joylaridan amalga oshiriladi [2].

Qoraqalpog'istonning xo'jalik faoliyatida uzumchilik muhim o'rin tutgan. Uzumzorlar bog' uchastkasi atrofida ekilgan, shuningdek, to'g'ridan-to'g'ri bu uchastkalarga ekilgan, shunda ular bir nechta daraxtlarga o'ralgan. Ko'pincha uzumzorlar hovlida, uyning oldida

ekilgan. Ular shunday tarbiyalanganki, kiraverishda o'ziga xos yashil soyabon hosil qilib, issiq yozda oftobdan pana va salqinlik baxsh etadi.

Bog'lar va uzumzorlar parvarish qilishni, biroz kuch talab qiladi. Meva terib tugatgandan so'ng, egasi novdalarni kesadi va shundan keyin daraxtlarni qish uchun sug'oradi. Qishning o'rtaida bir joyda, egalari bog'larga go'ng olib kelishadi va uni daraxt tanasi yaqinida kichik qatlamlarga qo'yishadi. Bahorda novdalarni qo'shimcha ravishda burish takrorlangan, shundan so'ng daraxtlar sug'oriladi. Bog'ga g'amxo'rlik qilish uchun bizga bog 'qaychi "mukrat", alohida ingichka kurtaklar va shoxlarni kesish uchun o'tkir pichoq "chukul", baland novdalar va shoxlarni arralash uchun arra "misher", ilgakli uzun ustunli "tarts", oxirida baland mevalarni yirtib tashlash uchun, zinapoyalar "gurar" kerak. Mazkur texnikalar yordamida bog'lar va uzumzorlarni parvarish qilish ancha osonlashadi.

Xulosa. Qoraqalpog'iston hududi Orol dengizi bo'yida joylashganligi sababli iqlim va tuproq holati boshqa hududlarga nisbatan biroz yomknroq. Shunga qaramay, qishloq xo'jaligini rivojlantirish, xususan uzumzorlar va bog'zorlar tashkil etish asosiy vazifalardan sanaladi. Mazkur maqolada, uzumchilik va bog'chilikni rivojlantirishga asosiy to'siq sho'rlangan yerlar ekanligi tasdiqlandi va unga qarshi kurashish uchun yangi agrotexnologiyalardan foydalanish asosiy yechim sifatida qaraldi.

References:

1. www.lex.uz/O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 11.12.2019 yildagi PQ-4549-son
2. Abduraxmanov T., Jabbarov Z.A. Tuproqlarning ifloslanish muommalari va muhofaza qilish tadbirlari. O'quv qo'llanma.T.:Universitet,2007.94 b.
3. Dobrovolskiy G.V., Nikitin E. D. Funksii pochv v biosfera i ekosistemax. M.:Nauka,1990.258 s.
4. Mavlanov O.M., Tuproq zoologiyasi. Toshkent., Universitet, 1994.
5. Рамазанов А. Почвоведение и земледелие. Т.: «Fan va texnologiya», 2007.-176 с.